

Folkevisens lyriske indledninger

Af KAARE VINTEN

Indledning

I den følgende undersøgelse af folkevisens lyriske indledninger er det ikke hensigten eksplicit at tage stilling til alle fremsatte hypoteser. Vi skal her nøjes med at fremhæve uoverensstemmelser mellem undersøgelsens resultater og væsentlige synspunkter i den tidligere diskussion. Vi kan groft skelne mellem tilhængere af opfattelsen af indledningsstroferne som dansevers og modstandere af denne opfattelse. Hovedrepræsentanten for første gruppe er R. Steffen, der med sin teori om eksistensen af en ældre, enstrofig danselyrik og folkevisindledningernes sammenhæng med denne satte gang i diskussionen, (R. Steffen: *Enstrofig nordisk folkelyrik*. 1898). Modstanderne af Steffens stevstammetcori er mange og deres holdninger er forskellige. Det vil dog være naturligt især at gøre opmærksom på Ernst Frandsens bidrag til diskussionen, både fordi hans vurdering i *Folkevisen* 1935, optog og udviklede ældre forskeres synspunkter, således Bings og Steenstrups, – og fordi han senere i forelæsninger, trykt i *Danske Studier* 1954, reviderede sin opfattelse og betragtede folkevisens lyriske indledninger i et videre perspektiv.

En mere nuanceret gennemgang af diskussionen kunne være ønskelig inden vi skrider til undersøgelsen, men da pladsen ikke tillader dette, skal jeg blot henvise interesserede til Erik Dals oversigt i *Nordisk folkeviseforskning siden 1800*, s. 289–308.

I

Der arbejdes med følgende lyriske indledninger:

DgF nummer: 8A – 32B – 56C – 60ABC – 67BF – 74A – 75B – 78ABC – 83A – 86ABCDEFGHL – 87AB – 90A – 108 ABCDEF – 129A – 132D – 138ACDEFKL – 142AB – 141ABCD – 155A – 162AB – 195A – 196A – 202A – 205ABCEFG – 247B – 250EGH – 261A – 288A – 289G – 306E – 355ABCD – 356AB – 360C/360D

– 366E – 375ABDEF – 387AB – 390A – 398A – 407EDG – 408AB
 – 409D – 416B/416H – 428AF – 431E – 440AB – 446P – 481ADE
 MNOPQ – 484ABC – 488A – 498A – 504A – 513G.

Der er identitet mellem DgF nr. 74A, 1/431E, 1/488A, 1 – 355ABCD, 1/356AB, 1 – 32B, 1/261A, 1 – 75B, 1/78ABC, 1.

Samme vise har forskellig lyrisk indledning: 360C/360D – 416B/416H. Samlingen gør ikke krav på at være en fuldstændig registrering af de lyriske og statiske indledninger i de danske folkeviser, selvom det er hensigten her ikke blot at regne med de traditionelle »stevstammer«. Der kunne på baggrund af denne hensigt være medtaget endnu nogle indledninger, men jeg har af praktiske hensyn valgt i tvivlstilfælde at lade strofer gå ud, (f. eks. foran DgF nr. 41 – 44 – 160 – 146 – 240).

S K E M A 1

Samlinger		viser ialt	lyr. v.	folkev.	lyr. v. i %	antal lyr. indl.	lyr. indl. i % af folkev.
Hjertebogen	1553	82	62	20	75	6	30,0
St. Billes hskr.	1555	84	38	46	45,2	3	6,5
Langebeks Kv.	1562	70 ty. 101 da.	82	19	81,5	1	5,3
Svanings Hskr.	1575	215	60	155	27,9	14	9,0
Rentzels hskr.	ca. 1580	70	23	47	32,9	3	6,4
Karen Brahes F.	ca. 1583	200		200		15	7,5
Dron. Sofias hskr.	1584					1	
Anna Munk	ca. 1590	51	2	49	3,8	5	10,2
Vedel	1591	100				4	
Kgs. Bibl.s Br.	1577	17	2	15	11,7	0	0
Langebeks F.	ca. 1580	106	16	90	15,1	9	10,0
Anna Basses hskr.	ca. 1600	125	21	104	16,8	9	8,7
Anna Krabbe	ca. 1610	88	14	74	15,9	3	4,1
Anna Urops hskr.	ca. 1610	122	49	73	40,1	10	13,7
Krist. Juels hskr.	1614/15	54	2	52	3,7	3	5,8
Sof. Sandberg	1627	125	27	98	21,5	5	5,1
Karen Brahes Kv.	1626/58	12	0	12	0	1	8,3
V. Bilds Kv.	1631/46	92	78	14	83,8	1	7,0
Kirsten Basse	1635	175	101	74	57,7	4	5,4
Mindre Stockh.	1641	43	5	40	7,1	4	10,0
K. Christendatter	1645	17	1	16	5,8	1	5,3
V. Bilds mindre F.	1646			2		1	50,0

Samlinger		viser ialt	lyr. v.	folkev.	lyr. v. i %	antal lyr. indl.	lyr. indl. i % af folkev.
Ida Giøe	ca. 1650	75	51	24	68	0	0
Større Stockh.	1650	107	10	97	9,3	8	8,2
Magd. Barnewitz	ca. 1650	171	8	163	4,6	16	9,8
Odense St. Bibl.	1650	62	4	58	6,4	2	3,5
Grundtvigs Kv.	1656	155	85	70	54,1	7	10,0
Grevinde Krist.	1660	34	0	34	0	3	8,8
Dor. Thott	1672	199	39	160	19,6	21	13,1
Tegner	1700	141	7	134	4,9	18	13,4
Reenberg	ca. 1700	148	10	138	6,7	18	13,0
Thotts F.	ca. 1700	—	—	—	—	—	—
Grev Holstein	ca. 1700	91	36	55	39,5	7	12,7
Vedels tilf. til Svaning						2	
Univ. Bibl. hskr.						2	
Tragica						3	
Flyveblade						2	
Færøerne						3	
Desuden en række danske, mundtlige optegnelser.							

S K E M A II

Førstegangsoptegnelser af de lyriske indledninger.

1553 HJB 78-86-141-408-428-481	6
1555 St. Bille 60-202-440	3
1562 Langebeks Kv. 205	1
1575 Svaning 56-155-375-366-431	5
1580 Rentzel 8-142	2
1583 f. KBF 67-83-87-250-261-355-398-407	8
1584 dron. Sofia	0
1590 Anna Munk 195	1
1591 Vedel 162	1
Tragica 360(C)	1
1580/90 Langebeks F. 108-129-138-498	4
1600 Anna Basse 484	1
1610 Anna Urop 247-387-409-504	0
1610 Anna Krabbe	0
1614 Kristence Juel	0
1622 Sofia Sandberg	0
1626/58 KBK	0
1631/46 V. Bilds Kv.	0
1635 Kirsten Basse	0
1641 Mindre Stockh. 288-416 (B)	2
1645 Karen Kristendatter	0
1646 V. Bilds m. F.	0

1650 Større Stockh.	0
1650 Magd. Barnewitz 90-196-289-390	4
1650 Odense Stift Bibl.	0
1656 Grundtvigs Kv.	0
1660 Grevinde Kristiane	0
1672 Dor. Thott	0
1700 Tegner	0
1700 Reenberg	0
lidt efter 1700 Grev Holstein	0
Flyveblade, 18. årh. 513	1
Færøerne 1846 132	1
Mundtlige danske opt. 360(D)-416(H)-446	3

Som det fremgår af skema II sker der en betydelig stagnation og tilbagegang for førstegangsoptegnelsernes vedkommende. Efter 1610 tilføjer håndskrifterne kun 6 nye lyriske indledninger, selvom der efter dette tidspunkt findes 1176 folkeviseoptegnelser (Thotts F og Thotts Kv fraregnet som rene kopier). Efter 1650 er der slet ingen nye lyriske indledninger i håndskrifterne, skønt der efter dette tidspunkt er optegnet 649 viser. Dette forhold tyder på, at stroferne i vidt omfang enten har eksisteret inden den skriftlige tradition eller er blevet dannet af de første nedskrivere. Det kunne være nærliggende at antage, at de tidlige nedskrivere, hvis forhold til tidens tysk-inspirerede lyrik har været fortroligt, har produceret de lyriske indledninger. Dertil kommer, at vi i flere tilfælde kan konstatere, at de på forskellige steder i viserne og i indledningerne har grebet redigerende ind. På den anden side foreligger de lyriske indledninger i de tidlige opskrifter på samme tid eller omtrent samme tid hos forskellige nedskrivere. En antagelse af de lyriske indledningers tilknytning til overgang fra mundtlig til skriftlig tradition synes altså at forudsætte temmeligt snævre forbindelser nedskriverne imellem. Det er tvivlsomt, at forskellige mennesker på omtrent samme tid skulle sidde og digte de samme linjer og strofer.

Ser vi på skema I, fremgår det her meget klart, at selvom der bliver færre »nye« indledninger, så er det dog langtfra således, at man hører op med at optegne de lyriske indledninger. De senere adelsvisebogsopskrifter har jævnt hen ligeså mange optegnelser af lyriske indledninger som de første. Magd. Barnewitz har 16 lyr. indl. svarende til 9,8 % af samlingens folkeviseindhold. Grundtvigs Kvart, der ikke har førstegangsoptegnelser, tegner sig alligevel for 7 lyriske indledningsstrofer svarende til 10 % af samlingens FV-

indhold. Hos Dor. Thott er der optegnet ikke mindre end 21 lyr. indl. hvilket svarer til 13,1 % af FV-indholdet. Alle samlinger efter 1650, undtagen Odense Stift Biblioteks samling, har procentuelt flere lyr. indl. end gennemsnittet. Alt dette strider mod R. Steffens antagelser, hvorefter antallet af optegnede »stevstammer« skulle dale kraftigt efterhånden som nedskriverne mistede forståelsen for deres »egentlige« funktion.

Ikke blot bevares de lyriske indledninger gennem adelsvisebogstraditionen, de fastholdes hos Vedel og Peder Syv og i flyveblade; desuden, hvad der ikke er det mindst vigtige, bevarer den mundtlige tradition de lyriske indledninger helt op til de seneste optegnelser og altså meget lang tid efter, at der kan have været tale om nogen dansefunktion. Også disse forhold taler mod Steffens teori.

II

Generelt synes der ikke at være sket væsentlige ændringer i de lyriske indledninger i tidens løb. Der er næppe tale om, at de senest optegnede strofer har en anden holdning end de tidligst optegnede. Dette er også i overensstemmelse med iagttagelserne ovenfor. Betragter vi de enkelte lyriske indledninger, kan vi dog i en række tilfælde konstatere visse konkrete forskelle fra optegnelse til optegnelse: DgF 155Aa (Svaning), 1:

»Jeg tør icke om lyssenn dagen udride
 ieg ber for saa stallt en iomffru bode sorrig och kvide
 dy kiender min skioldd saa wyde.«

Sammenhængen mellem den lyriske indledning og visens episke del er her ikke ganske klar. Visen handler dog om en jomfru. Strofebygningen i indledningen er anderledes end selve visens. Hos Peder Syv er indledningen lavet om, således at strofebygningen harmonerer med visens, DgF 155Ab, 1:

»Jeg vil ej om lysen dag
 I mark eller skov udride:
 Thi jeg bær for en stolt jomfru
 Baade sorrig og megen kvide
 Thi skinner min skiold saa vide.«

DgF 129A (Aa Anna Munk, Ab Langebeks F, Ac Magd. Barnewitz, Ad Reenberg) har ligeledes en lyrisk indledning, der ikke harmonerer med selve visens opbygning. Atter ser vi, at Peder Syv har ændret og tilpasset strofen, DgF 129A, 1:

»Det er y natt vogenatt,
der vaager y-huem som will:
der voger hin stolthenn segnillildt under saa grønen.«

Hos Peder Syv bliver det til:

»Det er i nat vaage-nat:
– der vaager hvo som vill! –
Der komme saa mange til dandsen brat.
Der vaager hun stolt signelild under saa grønen.«

Af samme art som Peder Syvs ændringer er variationen i DgF 407G (Ga Dor. Thott, Gb Tegner, Gc Reenberg), 1, hvor strofen ændres fra A (Aa KBF), 1:

»Thett er saa fuortt om suomerén,
der byllenn legger paa sannd.
Seg gleder saa mange stolt iumfru saa.«

til 1:

»Det er saa faurt om sommeren,
først bølgen leger paa sand:
det gleder saa mängen stolt iomfru
och saa mängen welbiurdig mand.
Sig gleder saa mängen iomfru.«

Et eksempel på en anden form for ændring findes i DgF 355. I den ældste optegnelse (B-KBF) er indledningsstrofen ren naturlyrik:

»Her stunder saa blyde enn suomer y-aar,
for-gangennd er wyntter hynd kold,
ther springer ud roser och lillier,
och skuoffuenn hun stander saa bold
och nu daa komer blidenn«

A-opskriften (Aa Anna Urop, Ab Dor. Thott, Ac Tegner, Ad Reenberg) har indsat to linjer, der refererer direkte til visens episke del:

»Du farer bortt, wintter hinn kaalde,
du kommer igienn, sommerenn hiinn bolde!
taa løster hannem bolde her Nielauss
att ride paa saa grønn enn wold
och nu ta ganges blide«

Til slut et eksempel på tilføjelse af to linjer og omkvæd; DgF 250E (KBF) har som indledning:

»Fiskenn tager sinn føede y wannd,
och ørnen alt med sinn klouff«

G-opskriften udvider og indpasser strofen i visens form:

»Feskenn hand thagger sinn fødde i vannd,
– och ørnen op under sin klou:
herre gud sende mig en goed stalbroder,
naar ieg skal sette min bo
mig lenges, ieg skall aff landenn fraa minn allerkiereste«

De ovenstående eksempler viser en klar tendens til at indpasse de lyriske indledninger i visen i de senere opskrifter. Det er nu spørgsmålet om denne tilpasning udspringer af en anerkendelse af de specielt lyriske strofers forekomst eller om den tværtimod er udtryk for et forsøg på at opløse og udslette dem ved at gøre dem til fuldt integrerede led i viserne. Det er i hvert fald temmeligt sikkert, at man ikke har ændret på stroferne med henblik på dansesituationen. På Peder Syvs tid var produktionen af stroferne gået i stå, og grunden til deres forekomst har ikke længere været indlysende. (Nærmere herom senere). Hvis indledningerne i sin tid faktisk har været anvendt som danseinstruktionsvers er det besynderligt, at vi i de tidlige opskrifter finder indledningsstrofer med form og rytme, der afviger fra visernes episke del, mens vi i de senere opskrifter, hvor der ikke har været tale om dansefunktion, finder forsøg på at tilpasse indledningsstroferne til selve hovedvisen. Det er vel rimeligt at antage, at den strofe, der har skullet angive dansen, også har haft sam-

me rytme og form som visens episke del. Teorien om indledningsstrofernes funktion som danseinstruktionsvers bliver altså noget rystet ved de her fremdragne forhold.

III

Inden de lyriske indledningers tilknytning til viserne undersøges skal vi uafhængigt heraf forsøge en grovere inddeling i typer. Når man kigger en samling af indledningerne igennem uden samtidig at se på de viser, foran hvilke de er placerede, synes især fire hovedgrupper at kunne udskilles. Som første gruppe kan vi tage indledninger, der er reflekterende, med tendens til at udtale almene sandheder og/eller leveregler. Et karakteristisk eksempel på denne type er DgF 74A, 1:

»Dett haffuer wertritt af arrilds – tid,
thett blyffuer, men lyffuett kand wyndde:
att elskuoffuen tvinger saa maning ienn,
buod mørr och høffskenn qvinde.
Thett dagis op under liddenn«

Herhen hører også strofer bygget efter skemaet natur/refleksion, noget der ifølge Steffen er særligt karakteristisk for de såkaldte »enstrofinger«. (Se i øvrigt: DgF 60ABC – 108ABCDEF – 360C – 481DEMNOPQ – 484AB – 513G).

Den anden hovedtype er de rent naturlyriske strofer. Af sådanne er der kun relativt få. Eksemplet her er fra DgF 356A, 1:

»Her stunder saa blid en sommer till,
du røm bort, vinter saa kold!
der springer ud løff paa linne-kvist,
oc skoven oc marchen giøris bold.
Saa kommer ditt blyde«

(Se i øvrigt: DgF 56C – 407BDG – 355B).

Tredje hovedtype er den annoncerende, hvori der gerne meddeles, at der nu skal synges en vise og evt., at der skal danses. De to sidste linjer fremhæver noget centralt om visens moral, resultat eller personer. Jeg-formen er karakteristisk for denne type. DgF 86A, 1:

»Jeg well eder en wyse quede,
 hun legger meg offte for munde:
 alt huor her Florres Bendigtsen
 hand skøne fru Mergrett well unde.

I lader eder myndis, y soffuer saa gierne y skøne fruер deres arum«

(Se i øvrigt DgF 195A – 141ABCD – 247B – 390A – 398A – 408AB).

Til fjerde og største hovedtype kan vi regne strofer, der udelukkende ytrer sig om en konkret tilstand. Herunder regnes også strofer indeholdende bønner. Typen mangler helt naturlyriske elementer. Eks. DgF 8A, 1:

»Kongen råder for borgen
 oc saa for alle land,
 for saa mangen rasker heldt
 met dragen suerd i haande.
 Men kongen raader for borgen«

(Se i øvrigt DgF 32B – 67BF – 90A – 129A – 132D – 138ABCDEFKL – 142AB – 155A – 196A – 202A – 261A – 288A – 306E – 375ABDEF – 409D). Denne inddeling i reflekterende – naturlyriske – annoncerende – og konkrete indledningsstrofer må tages med forbehold, der er kun tale om en grov opdeling. Blandingsformer kan vi finde flere eksempler på. En annoncerende indledning kan forbindes med bøn, DgF 141A, 1:

»Jeg well edder enn wysse quedde,
 denn fierreste, y løster att hørre:
 haare Gud gyffue, landenn matt staa y fred,
 och kongenn wylly att gjørre!
 Y rydder ey!«

Denne strofe understreger i øvrigt det rimelige i at betragte annoncerende jeg-strofer i sammenhæng med de øvrige lyriske indledninger.

Enstrofingstypen kan udmærket forbindes med konkret meddelelse om visens indhold. Således i DgF 205C, 1:

»Lyndenn hun stander paa lynnde berrig,
 hun bogner til iordenn med blade:
 her Eske hand locker hynnd lydenn Kerstinn,
 Hun byder hanom y-saa waarlig«

Netop dette, at en enstrofingstype knytter sig så konkret til en vises, episke del, taler ikke til fordel for Steffens teori, medmindre man vil anse det for et forsøg på at indarbejde en tilsyneladende meningsløs lyrisk strofe i visen.

Sofus Larsens forsøg på at hævde et skel mellem et ældre »Stevkvæde«, der var instruktionsvers, og et yngre »Prologvers«, der knyttede sig åbenlyst til visen og som ikke havde med dans at gøre, må afvises på grund af blandingsformerne, der netop gør det naturligt at arbejde med alle de lyrisk-statistiske indledningsstrofer under ét. (Se S. Larsen: *Fire danske Viser*, 1923, s. 50 f.).

Det bliver nu nødvendigt nærmere at undersøge de lyriske indledningers forhold til visernes episke del. Generelt kan det siges, at de lyr. indl. har forbindelse til den episke del. Kun i enkelte tilfælde må vi helt opgive at finde en slags overensstemmelse mellem indledning og vise; det drejer sig om DgF 8A, 1 – 162AB, 1 – 261A, 1. Forholdet mellem indledning og vise er af stærkt varierende karakter. En temmelig fast regel er det dog, at den lyriske indledning står i præsens; den befinder sig uden for beretningens datid og kan overskue det episke forløb og dets resultat. Heri ligner den lyriske indledning mange af folkevisens slutstrofer, hvor resultatet opgøres i præsens. Strofen hæver sig op over de fortalte begivenheder og fremhæver situationen som den foreligger »nu«, DgF 481E. 72:

»Nu saa haffuer de unge tho
 for-vunden baade angst och quide,
 nu liger de i den grøne graff
 alt hoes hueri anders side –«

Den lyriske indledning kan dog gå videre, idet den kan ræsonnere alment over et tema, på hvilket visens episke del er et konkret eksempel. Den almene refleksion beskæftiger sig ofte med elskovens væsen: dens magt over mennesket, kærligheds sorg og glæde. En strofe af denne art, som f. eks. den ovenfor citerede »Dett haffuer werriit af arrilds tid –«, har været nem at placere som indledning

til forskellige viser, og det er da også blevet gjort, se DgF 74A, 1 – 431E, 1 – 488A, 1.

Den almene refleksion kan kædes sammen med et konkret billede, der får allegorisk karakter, DgF 481D, 1:

»Mangen mannd ymper udi sinn gaardt
baade roszer och eddelige lillier,
thill-sammen saa woxer top och rod,
saa gjør oc gode willie
och de bær sorrig for elskoug«

(Se også DgF 60ABC, 1).

Mens de ovennævnte strofer er karakteristiske ved deres almene holdning overfor visernes konkrete epik, altså har en slags motto-funktion, så er indledningsstroferne foran DgF 87AB – 408AB – 484ABC – 195A karakteristiske ved helt konkret at forholde sig til det episke indhold, DgF 195A, 1:

»Wylle y lyde och høre,
huorledis ieg queder wissen fram:
och huor hun liidenn Kierstinn
all hendis sorrig af kom
Der-aff all vor sorrig motte sig well for-driffue«.

Den lyriske indledning kan nøjes med at fremhæve et enkelt centralt moment i den episke del, der nu på sin fremhævede plads får en overordnet betydning og giver det stemningsanslag, som måske er det mest værdifulde ved de lyriske indledninger, DgF 409D, 1:

»Der er saa mannge, der undrer ter-paa
att minne kinnder giøres blege,
huen løber och hiartted giøres tunngtt,
och sorrigen tuinger mig.
Och nu haffuer sorrigenn twungett mig«

Strofen knytter sig direkte til str. 17 og 18 i selve visen.

I enkelte tilfælde beskæftiger den lyriske indledning sig blot med visens resultat, altså tilstanden som den er »nu« efter det episke

forløbs afslutning, som nævnt minder dette om slutstrofernes funktion, DgF 138A, 1:

»Nu liger di helte vegen
saa vit offuer Suerigiss land:
det volte her Sone Falchurssen,
voldtog den lilie-vand.
Nu liger de helte vegen«

(Se også DgF 375D, 1).

Vi må altså hævde de lyriske indledningers indholdsmæssige forbindelse med viserne. Det er ikke nødvendigt at søge grunden til strofernes forekomst i en ydre, praktisk ting som dansesituationen, som vi alligevel ikke ved noget sikkert om. Hvad vi ved er, at de lyriske indledninger i langt de fleste tilfælde har en funktion som viseintroduktion på indholdsplanet. Stroferne indrammer den episke beretning og giver den perspektiv.

IV

De lyriske indledningers forbindelse med omkvædet er af central betydning. I visse tilfælde (se DgF 8A – 32B – 60ABC – 75B – 78ABC – 162AB – 261A – 366E – 398A – 484ABC) begynder de lyriske indledninger med omkvædet, og der er ikke blot tale om sammenstilling men om snæver sammenhæng, DgF 32B, 1:

»Der stunder ind til Danmark
saa mangen erlige mand:
oc flere tydske riddere,
end ieg neffne kand
De stunder ind til Danmark«.

Omkvædets foranstilling og indholdssammenhæng med indledningsstrofen kan jo tages til indtægt for såvel tanken om de lyriske indledningers udspring af omkvædet som tanken om at omkvædet oprindeligt er taget fra indledningsstrofen. I forbindelse med tanken om indledningsstrofernes udspring i omkvædet må også DgF 67 omtales. A (Linköpinghskr. ca. 1450) har episk indgang med foransat

omkvæd: »Drømth haffuer mik om jomfruer i alle nat«, – i B (KBF) er den lyriske indledning kommet til, 1:

»I wennder op segell aff sylcke,
wy weel segell under øø,
drømmett haffuer suendenn alle natt
om saa ween møø
Drømmitt haffuer suenden om iomfruer ald den natt«

Det kunne jo her se ud som om den indledende lyriske strofe er udviklet af omkvædet. F-opskriften (dronn. Sofias hskr) har en kortere variant af den lyriske indledning, 1:

»I winder op segell aff silcke,
y segler icke saa bratt.
Drømmet haffuer suenden om jomfruen alle nat«.

Det må tilføjes at C og D, der begge er yngre, ikke har den lyriske indledning.

Når vi betragter de lyriske indledninger, der ikke har foransat omkvæd, viser det sig, at temmelig mange af dem har en ret snæver sammenhæng med omkvædet, det gælder således følgende DgF numre: 129A, 1 – 132D, 1 – 196A, 1 – 202A, 1 – 306E, 1 – 355ABCD, 1 – 387AB, 1 – 390A, 1 – 407BDG, 1 – 409D, 1 – 481ADEQ, 1. Desuden kan der spores en vis sammenhæng i DgF 83A, 1 – 86ABCDEFKL, 1 – 205ABCDEFGF, 1 – 416B, 1. I 12 tilfælde kan jeg slet ikke se nogen overensstemmelse mellem omkvæd og lyrisk indledning. DgF 56C, 1 – 74A, 1 – 142AB, 1 – 141ABCD, 1 – 155A, 1 – 83A, 1 – 250EGH, 1 – 288A, 1 – 428AF, 1 – 408AB, 1 – 481MNOP, 1 – 488A, 1.

Den samme lyriske indledning kan være forbundet med forskellige omkvæd: DgF 375BD, 1 har andet omkvæd end 375EF, 1. DgF 205G, 1 har andet omkvæd end 205ABCEF, 1. Dog kan en forbindelse mellem de to omkvæd måske anes: C (KBF) omkv.: »Hun byder hanom y-saa waarlig«, G (Flyveblad 1666, Syv) omkv.: »Hende beder en ridder saa lønlig«. Den tidligere citerede, meget almene elskovstrofe, der indleder DgF 74A – 431E – 488A er stillet i forbindelse med hele 3 omkvæd: i DgF 74A er omkvædet: »Thett dagis op under liddenn«, DgF 431I har »I fryder eder baade

tiden och stunden min allerskiønnest«, hvorimod 431E har »Der soffuer enn ridder allenne«. I DgF 488A varieres dette endda til »Der soffuer en ridder saa lidenn«.

Endelig skal nævnes DgF 481, hvor ADEQ har omkvædet:

(A): »Sorren berthy for elskoff«, mens MNOP skifter til:

(N): »Saa løser hun suenden aff all syn angst«.

Når vi nu ser, at omkvæd og lyrisk indledning i mange tilfælde ikke hænger indholdsmæssigt sammen på nogen måde, og at den samme lyriske indledning kan skifte omkvæd, så må vi, når vi dertil lægger den kendsgerning, at samme vise kan have forskellig lyrisk indledning og at forskellige viser kan have samme lyriske indledning, – tage afstand fra tanken om at de lyriske indledninger har afsat omkvædene. Netop den almene indledningsstrofe tæller i denne forbindelse stærkt. Det er temmeligt sandsynligt, at denne strofe er sat på visen efter omkvædet, man har haft brug for en passende indledning og ikke selv kunnet producere den, derfor har man taget en tilpas neutral strofe, der kunne passe til mange forskellige viser uden helt at tabe forbindelsen med den episke del. Endelig, – hvis vi kan se væk fra bortfaldsteorien –, svækkes yderligere tanken om omkvædenes udspring af de lyr. indl., når omkvæd, der findes i forbindelse med lyriske indledninger også findes i opskrifter uden lyr. indl. Dette er der mange eksempler på, se f. eks.:

DgF 56DE, der har samme omkv. som A, der har lyrisk indl.

DgF 74B, der har samme omkv. som A, der har lyrisk indl.

DgF 138B, der har samme omkv. som ACDE-

FKL, der har lyrisk indl.

DgF 155B, der har samme omkv. som A, der har lyrisk indl.

DgF 247A, der har samme omkv. som B, der har lyrisk indl.

DgF 484D, der har samme omkv. som ABC, der har lyrisk indl.

Som en yderligere støtte for en afstandtagen fra forestillingen om at de lyr. indl. har afsat omkvædet skal det fremhæves, at der findes lyriske indledninger, der optræder uden omkvæd, se DgF 375A, 1 og DgF 250B, 1.

Når vi her hævder, at der ikke kan være tale om en generel produktionssammenhæng mellem omkvæd og lyrisk indledning, så in-

debærer det ikke blot frafald fra tanken om, at de lyriske indledninger har afsat omkvædet, men også fra tanken om, at det omvendt er omkvædet, der har udviklet de lyriske indledninger. Vi synes således bl. a. at komme i modstrid med Ernst Frandsens første tolkning af indledningerne som udtryk for en trang til at rationalisere forholdet mellem omkvædslyrikken og visernes episke del. (Se E. Frandsen: *Folkevisen*. 1935/1969). Det kan parentetisk bemærkes, at en sådan rationalisering i hvert fald ikke har haft den tilsigtede virkning på Peder Syvs tid: »Tit begyndes Viserne af et synderligt sprog eller oord / om det end undertiden / saavel som og Omkvædet / ikke kommer meget der ved /« (P. Syv: *Nogle betenknninger om det Cimbriske sprog*. 1663. Cit. fra E. Dal: *Nordisk folkeviseforskning*. 1956). Vi kan også konstatere at romantikkens viseudgivere Abrahamson, Nyerup og Rahbek i deres udgave fra 1812–14 netop slettede visse indledningsstrofer, fordi de forekom dem uforståelige, bl. a. stroferne foran visen om Mettelil (DgF 360C) og visen om Esbern og Sidselille (DgF 250EGH).

Når den generelle produktionssammenhæng benægtes, betyder dette på ingen måde, at de lyriske indledninger og omkvædene ikke i mange tilfælde kan være arbejdet sammen. Ligeledes forhindrer det ikke at indledningerne i visse tilfælde kan være inspireret og udviklet af omkvædet!

V

Vi skal i det følgende prøve at se nærmere på, hvorledes Steffens »enstrofinger« optræder i folkeviserne. Som nævnt er der undertiden en overensstemmelse mellem slutstrofernes og de lyriske indledningers funktion. Det er da interessant, når vi i DgF 289G, en vise med lyrisk indledning, finder to slutstrofer, der må betegnes som »enstrofinger«. De har den karakteristiske opbygning: naturbillede/refleksion, DgF 289G, 34, 35:

»Kolde driver duggen
offuer lillie-quist:
den ber altid sorgen
som sit haffuer mist

Kolde driffuer dugge
offuer lillie-gren –

den ber altid sorgen
der mister sit i meen
I mens vi torde.«

Her er altså et eksempel på, hvordan lyrik af samme type kan trænge ind i en episk vise fra to sider. Et lignende tilfælde findes i DgF 306, hvor H (mundtl. opt.) udover den lyriske indledning tilføjer to slutstrofer, der af Steffen indlemmes som »enstrofing« i *Svenska Låtar*, DgF 306H, 14, 15:

»Ja, Blodet det rinder vist aldrig saa tyndt,
er jo tykker end Vand,
om Elven den ganger end aldrig saa lavt,
den fattes ej Vand

Ja, Svanen han flyver al Verden omkring
og rækker sin Hals,
men hvem som trolover en ærlig Mands Barn,
bør ej være falsk«

Visens lyriske indledning i 306ABCH:

»Jeg ville, at alle de steene var guld,
or haffuet det var viin
langt heller ville jeg, skønne iomfru,
i var allerkiærste min«

har paralleller i Sverige, hvor den bl. a. optræder inde i en vise (se L. Borgström: *Folkvisor upptecknade i Vermland och Dalsland*, 21,6 – Geijer & Afzelius: *Svenska Folkvisor*. II, 61). Desuden findes den inde i DgF 7G, strofe 10 og 7H, strofe 43. Visen i DgF 306F og G, der måske ikke bør identificeres med visen i de andre opskrifter, mangler den lyriske indledningsstrofe, men har til gengæld en række slutstrofer, der af Steffen klassificeres som »enstrofing«, DgF 306G, 6, 7, 8:

Hiorten hand ganger i rosens-lund
oc spreter met benn;
saa gørr och diy unge suenne,
di suer dem om men

Hinden hund ganger i rosens-lund
 och kaster met hals,
 saa gjør och di smocke iomfruer,
 deris talle er falsk

Huem der kaster en sten i vand,
 den syncker tilbund,
 och huem der haffuer en fultro ven,
 hand elsk den till grund.«

Det skal bemærkes, at stroferne passer fint ind i visens lyrisk-diktiske stil. I Sverige er strofer, der svarer til ovennævnte str. 6-7 + en variant, optegnet som slutstrofer i en vise, mens de i Norge findes som stev (se *Svenska Låtar* og Landsted: *Norske Folkeviser* s. 401). En variant findes i DgF 504A, der har lyr. indl. Strofen er placeret som den tredjesidste, DgF 504A, 11:

»Huem ter kaster enn feder i vannd,
 hunn flyder saa lett,
 huem der elsker sinn kierreste gode wenn,
 den haffuer god rett«

Derefter følger en strofe om stenen og én om hjorten.

Ikke blot kan folkeviserne have enstrofingslignende udgange, de kan også have slutstrofer, der andre steder findes som lyriske indledningsstrofer. I DgF 360A (KBF) står som næstsidste strofe (nr. 27):

»Ebbelett henger saa hyøgtt y three,
 till iordenn saa mone thett falde,
 herre gud nade huer fattige quinde,
 synn skiebenn haffuer icke y wolde«

Strofen er ikke uden en vis forbindelse med handlingen. C-optegnelsen (Tragica) har som indledning en variant af denne strofe. DgF 375B (Anna Basse) har en slutstrofe, der befinder sig på præsensplanet, efter at visens begivenheder har fundet sted, 18:

»Snecken ligger for lande,
 och gresed under hende groer;

och hinder styred aldrig saa rask en suend,
siden hinder styred her Ion
Dett skønneste lifff ganges mig aldrig aff hoffue«.

I A-opt. af samme vise (Vedels tilf. til Svaning, bl. 67–69, I) er denne strofe sat foran som indledning! DgF 136A (Svaning) har en enstrofingstype som næstsidste strofe:

»Emellem bierge oc dale
der gielder baade ugle og ørn:
der greder saa mangel encke
oc halff flere faderløsse børn«.

B-opt. (Anna Basse) fordobler strofen. Hos Vedel er den indført som dobbeltstrofe, 8 strofer fra slutningen. Til anden linje svarer førstelinjen i DgF 17A:

»Der gielder Ugle, og der gielder Ravn
opover de Jellinge Marke: –«.

DgF 57A, 8 har en førstelinje svarende til førstelinjen i 136A (se ovenfor) og en tredjelinje svarende til DgF 306G, 8, 3. lin. DgF 57A, 8:

»Imellem Bierg og dyben dal
Bortrinder de stridige strømme:
Men den, som haver en fuld tro ven,
Han ganger saa sent udaff glemme«.

Om den netop citerede strofe minder også denne fra DgF 17A, 18:

»Och Bloditt thett rindder y stridenn strøm
buode offuer bierrig och hyffue:
och røggen standder y hemellenn ud,
och suollenn bleff bluodig och rød
Men stridenn staandder nuorden undder Jyttland«.

Vi ser således en tydelig forbindelse mellem de her anførte strofer. Af eksemplerne på enstrofingstypernes placering fremgår det, at

de kan stå både foran, i midten og i slutningen af folkeviserne. Der-til kommer, at de gerne optræder i grupper og/eller i forbindelse med viser, der i øvrigt har lyriske træk, f. eks. længere lyriske slutninger. Disse forhold strider ganske mod Steffens teori. Selv bemærker Steffen ganske vist, at »enstrofinger« kan optræde i slutningen af viser, men han søger at bortforklare dette som et sekundært træk fremkommet ved analogi, idet nedskriverne, der ikke længere har forstået de lyriske indledningers betydning, har tilsat en lyrisk slutning: »Ock då visen haft en lyrisk början, så kan den likaväl ha ett lyrisk slut« (*Enstrofig nord. Folklyr.* s. 148). Denne forklaring, der jo kun er en ubegrundet formodning, giver slet ikke svar på spørgsmålet om hvorfor »enstrofingerne« forekommer inde i viserne.

Selvom enstrofingstyperne vel oftest placeres foran eller mod slutningen af viserne og dér har en særlig funktion, så må vi dog på grund af deres forekomst inde i viserne betragte »enstrofingernes« forekomst i folkevisen i lyset af en lyriseringsproces. De lyriske strofer foran og efter viserne er jo heller ikke de eneste lyriske elementer i folkeviserne, der findes, som Frandsen har påvist, en hel række andre. Desuden peger en del udvidelser af de lyriske indledninger hen mod en lyriseringstendens. DgF 8A har 2 lyriske indledningsstrofer. DgF 56C har hele 3 naturlyriske strofer. DgF 366E og 405D har hver 2 indledende lyriske strofer. DgF 440 har i A (St. Bille) 4 lyriske indl.-strofer, mens B (Tragica) har 6 og desuden en lyrisk slutning.

En antagelse af de lyriske indledningers forbindelse med en almen lyriseringsproces i visedigtningen behøver ikke at medføre en mindsket anerkendelse af de lyriske indledningers specielle værdi som introduktionsstrofer.

VI

Ifølge Steffens hypotese må alle de lyriske indledninger vel egentlig betragtes som oprindelige »enstrofinger«. I det følgende skal bl. a. dette søges belyst. Først skal vi se om de lyriske indledninger har forbindelse med elementer, der andre steder indgår i folkeviserne. DgF 129A, 1:

»Det er y natt voge-natt,
der vaager y-huem som will:
der voger hinn stolthenn segnildt unnder saa grønne«.

Visen står i variantforhold til DgF 189A, der er optegnet tidligere (KBF). Her findes ingen lyrisk indledning, men den episke indledning minder alligevel om den lyriske i 129. 189A, 1:

»Stolt Ingelild spurde sin moder saa bratt:
– fuglen icke mig –
maa ieg gaa thill wect y natt?
Hun trad saa herlig«.

Man kunne tænke sig at denne indledning direkte har inspireret digter/nedskriver, der har følt behov for en lyrisk indledningsstrofe. Jeg skal i denne forbindelse erindre om den ovenfor citerede indledning til DgF 67, hvor indledningsstrofen syntes at være vokset ud omkring det oprindelige omkvæd, der i Linköpinghåndskriftet stod foran visen. DgF 288A, 1:

»Wy warre saa mange søskende smaa,
– under liden –
saa aarlig faldt oss faderenn fraa.
Der dagen hand dagis, och duggen den driffuer saa wide«.

Denne lyriske indledning, hvis relation til det episke forløb er diskuteret, minder om andre viseindledninger, der indgår direkte i handlingen, f. eks. DgF 239A, 1:

»Wy war oss to børenn saa smaa,
tillig falt oss moder fraa –«

Frandsen bemærker om de to første linjer af indledningsstrofen til DgF 67BF, at de er »ikke meget originale« (*Folkevisen* s. 147), og det har han unægtelig ret i. Vendingen dér hører vel nærmest til blandt folkevisernes faste formelinventar. Vi finder den med mindre variationer i bl. a. DgF 71A, 6 – DgF 87B, 38 – DgF 32B, 7.

Når vi dels ser, at lyriske indledninger sandsynligvis kan udvikles af episke indledningsstrofer og omkvæd, og dels ser en vis brug af karakteristiske formelelementer fra folkevisernes episke del anvendt i de lyriske indledningsstrofer, så taler dette ikke til gunst for tanken om, at det er en oprindelig enstrofig lyrik, der i alle tilfælde er anvendt som lyriske indledningsstrofer. Forholdet taler desuden mod tanken om strofernes funktion som dansevers.

Herefter går vi over til at se på de lyriske indledningers forhold til den rent lyriske poesi, der findes side om side med folkeviserne i visebøgerne. Man kunne tænke sig den mulighed, at de lyriske viser i samlingerne har smittet direkte af på folkeviserne. Noget sådant kunne eventuelt give sig udslag i et stort antal lyr.indl. i samlinger med mange lyriske viser. Der kan faktisk i visse tilfælde påvises en høj procent af lyriske indledninger i samlinger med høj procent af lyriske viser. Det gælder

Hjerte-	
bogen,	hvis LV- ⁰ / ₀ er 75 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 30,0
St. Billes	
hskr.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 43,2 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 6,5
Svanings	
hskr.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 27,9 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 9,0
Anna Urops	
hskr.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 40,1 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 13,7
Grev Holsteins	
hskr.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 39,5 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 12,7
Grundtvigs	
Kv.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 54,1 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 10,0

Dog er dette ikke et gennemgående træk, der findes også samlinger med et stort lyrisk indhold og lav LI-⁰/₀:

Langebeks	
Kv.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 81,5 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 5,2
Ida Giøes	
hskr.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 68 og hvis LI- ⁰ / ₀ taget af FV-indh. er 0

De lyriske indledninger kan være mange selvom antallet af lyriske viser er ringe:

Anna Basses hskr.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 16,8 og hvis LI- ⁰ / ₀ er 8,7
Magd. Barnewitz hskr.	hvis LV- ⁰ / ₀ er 4,6 og hvis LI- ⁰ / ₀ er 9,8

I denne forbindelse må naturligvis nævnes Karen Brahes Folio, der er et rent folkeviseshåndskrift og som alligevel har en LI-⁰/₀ på 7,5. Det lader sig altså næppe på baggrund af disse forhold gøre at slutte

sig til en direkte afsmitning fra de lyriske viser på folkevisernes lyriske indledninger.

Vi skal nu prøve nærmere at undersøge forholdet mellem den nedskrevne lyrik i visebøgerne og folkevisens lyriske indledninger.

Det er et udbredt træk, at et »jeg« træder frem i de lyrisk-statistiske indledninger. Det drejer sig om ca. tyve tilfælde! I andre fire tilfælde forekommer et »vi/vor«. Hvorledes forklares dette fænomen? Man kunne forestille sig en forsanger, der præsenterer visen, omtaler indholdet eller opfordrer til dans. Et sådant »jeg« forholder sig blot neutralt overfor indholdet. Men i en række tilfælde antager »jeg« en anden karakter, – det giver udtryk for følelser, længsel efter noget, angst o. l. Eks.: DgF 155A, 1:

»Ieg tør icke om lyssenn dagen udride: –«

DgF 250G, 1, lin. 3–4:

»Herre Gud sende mig en goed stallbroder,
naar ieg skal sette min boe!«

Et sådant »jeg« vurderer visens indhold og betydning for den enkelte uden at være identisk med nogen af de personer, der optræder i den episke del. I DgF 366B og i DgF 409A synes den lyriske indlednings »jeg« at være kædet sammen med den episke vises hovedpersoner. I 366B er første strofe formet som en jeg-strofe, hvori der udtrykkes længsel efter bejleren. I anden strofe følger en opfordring til dans; 1, 2:

»Meg lengis aff alltt mytt hiartte,
meg lengis y allen stund:
allt effter hynnde rige begle,
her Lauertz søner aff Lund

I stander op, alle mynne mørr,
och danser med meg en stund!
saa queder y meg denn wyse
om her laavy hanzs sønner aff Lund!«

Første strofe slår her stemningen an og holder sig samtidig indenfor fiktionen. »Meg lengis –«, – det må opfattes som om det er visens

hovedperson Ellind, der sidder som selvforskyldt pebermø og begræder sin skæbne. I anden strofe ændrer »jeget« karakter, det står udenfor diktionen og fungerer som forsanger eller lign. De to indledningsstrofer i DgF 409A synes at frembyde en lignende opbygning.

Vi kan skelne mellem et forsanger-»jeg«, et »jeg«, der føler noget ved visen og et »jeg« der er identisk med visens hovedfigur. Forekomsten af de lyriske indledningers jeg-strofer peger hen mod en nærmere forbindelse mellem de lyriske indledninger og de rent lyriske viser, hvor annonceringen og jeg-indledningen og i det hele taget den sentimentalistisk-subjektive holdning er fremherskende. (Se f. eks. *Danske Viser* 49–62–63–166).

De lyriske indledninger har en række andre fællestræk med de lyriske viser: den lyse naturskildring – opfattelsen af kærlighedens magt over mennesket – kærligheds sorg og længsel – gudsanråbelsen. Desuden er stilen og formlerne ofte identiske med de lyriske visers. I det nedenstående følger nogle eksempler på de nævnte holdninger sammenlignet med strofer fra den rent lyriske digtning. Bemærk de mange helt konkrete ligheder:

»Mig hobis, thett maa innd nu faa gaa,
min sorrig motte sig forswinnde,
min hierte bliffuer løst aff lengsels trang
nar ieg min aller kierist maa finnde«

Danske Viser 197, 3.

»Herre Gud, motte ieg dett fange,
som ieg haffuer effter langet!
Saa motte min sorrig bort-gange –« DgF 387A, 1.

»Herre Gudtt y himmerigh
giffue all min lengelse och sorigh en guodtt ende –«
DV 199, 4.

DV 167 har omkvæd:

»Mig lengis ud aff alt mitt hiertte«

»Meg lengis aff alltt mitt hiertte –
aff sorrig och we mett hiarte er fangen –« DgF 366B, 1.

»O, Gud, huem schal ieg klage min bange,
aff sorrig och we mett hiarte er fangen –« DV 138, 1.

»ieg haffuer stoer sorrigh i mit hierte fangit
for saa høvisk en quinde« DgF 416B, 1, lin. 3–4.

»Herre Gud løse vel min kuede,
Gud giffue ham trøst,
saa bliffuer och ieg aff sorrig løst« DV 203, 3.

»Herre Gud løsse wel wort angist
och sorigen aff wort brøst
Ham som haffuer en lønlig sorig,
hans hiette det er wel thørst.
Herre Gud løsse well wort angist« DgF 75B, 1.

»Roo och glede bode dag och natt,
saa lenge som liffluid khan vinde –«
DV 270, 3 (se også DV 172, 4).

»– i sorrig och glede, natt och dag,
Den stund ieg er i liffue –« DV 132, 8.

»Glæde och frydt baade dagh och natt,
och lenger kandt liffuet ick winde –« DgF 416B, 1.

Ikke blot kan vi finde en række ligheder mellem folkevisernes lyriske indledninger og de lyriske visers stil, vi kan også i de lyriske viser påvise en række indledninger, der både svarer til og fungerer

indholdsmæssigt som de lyriske indledninger i folkeviserne. Vi har allerede omtalt jeg-indledninger, dertil kommer nu lyse naturindledninger som f. eks. DV 38, 1:

»Lærcken hun siunger all først om Aar
og gledis mod Sommersens Tid,
saa gjør og Stær og Svalen om Vaar,
Mod Natten og Dagen giøris blide«

(Se i øvrigt DV 34, 1 og DV 180, 1).

Jfr. DgF 355/56 og 407B, 1:

»Thett er saa fuortt om suomeren,
der byllen legger paa sannd,
Seg gleder saa mange stolt iumfru saa«

I viser vedrørende dansk historie findes også lyrisk refleksion som indledning. Således i visen om kong Hans og Sten Sture, DV 1, 1-2:

»Stor lycke er ingen eye dom,
huem thett kand rætt besinde,
saa mangen mand tha gjør hun from
oc lader ham stondom vinde;

hun er saa sarre behenddig,
paa hende tør ingen mand murre,
allt som ett hiull om vendelig,
thett vedt vell Sten Sturre«

Derefter følger den episke beretning. (Se i øvrigt DV 3-24). Også blandt de såkaldte skæmteviser findes lyriske indledninger: *Danske Skæmteviser* 68, 1:

»Herlig ganger dantzen
herlig met den strand,

som de rige købmænd
kommer seilend for land.
Herlig ganger dantzen«

Reflekterende indledninger findes desuden foran DS 24–82–89. Indledningen til den sidste vise, der tillægges kansleren Johan Friis, anføres her:

»Huem der haffuer it brudet suerd,
hand lade det bliffue i skede,
om hand vil ride i herreferd
oc fecte met de vrede«.

I skæmteviserne finder vi også annoncerende indledninger og naturindledninger. Brugen af indledninger i skæmteviserne fortsætter langt op i tiden, se f. eks. visen om »Skræderen og Soen«, DS 91, 1, en flyvebladsoptegnelse fra 1804!

Vi har nu set, at de lyriske indledninger i folkevisen ikke blot i almindelighed har træk tilfælles med de lyriske viser. Selve det, at foranstille en strofe, der skiller sig fra resten af visen, er noget, der ikke er begrænset til folkevisernes kreds. Det forekommer også i viser, hvor vi på baggrund af indhold og alder kan afvise, at fænomenet har noget med dansen at gøre.

Efter nu at have betragtet de lyriske indledningers forhold til de danske viser fra nedskrivningsperioden og noget senere, finder jeg det rigtigst at vende opmærksomheden mod den tyske volksliedlyrik fra 1500-tallet dels for at undersøge forekomsten af »enstrofinger« og dels for at se, om der også dér findes en særlig indgangslyrik.

I de tyske viser er den annoncerende indledning udbredt: Böhme s. 32, 1:

»Wölt ir hören frembde mär,
die vor zeiten und e geschah:
von dem edlen Moringen —«

(se i øvrigt Böhme nr. 7, s. 38 – nr. 20, s. 77 – nr. 78, s. 165 og Uhland s. 130–138–144–162–167–168–174–262).

Også naturlyriske indgange findes foran mange tyske viser. Følgende eksempel er fra en rent lyrisk vise: Uhl. s. 36, 1:

»Es get ein frischer summer daher
und ein vil liechter schin,
ich het mir ein bulen erworben,
da schlug als ungelück drin«

Foran en politisk vise fra 1519 står denne lyse naturstrofe: Uhl. s. 181, 1:

»Mancher freut sich der summerzeit
so frewe mich aine grossen streit;
das plümle auf der haide
das sin ist weiss, das ander plaw,
der farb ist mancherlaie«.

Man behøver ikke at kigge mange af de tyske visers annoncerende, reflekterende og naturlyriske indledninger igennem for at kunne konstatere, at der her er tale om indledninger af samme art som de danske. Hvad angår naturindledningerne er der næppe nogen tvivl om, at de er overtaget direkte fra minnesangen, hvor de findes ret ofte; en nærmere redegørelse for dette forhold findes i Adele Stoecklin: *Die Schilderung der Natur im deutschen Minnesang und im älteren deutschen Volkslied*. Diss. 1913.

Inde i de tyske viser findes temmelig mange enstrofingstyper. Her skal blot fremhæves et par karakteristiske eksempler: Böhme nr. 178, s. 267, 4:

»Ja zwischen berg und tiefe tal
da get ein enge strasse:
wer sein bulen nicht haben wil,
der sol on faren lassen«

Böhme, nr. 267, s. 345, 11:

»Es ist kein apfel so röslein rot,
es steckt ein würmlein drin:
es ist kein jungfrau so hübsch und fein,
sie fñrt ein falschen sin«.

En variant findes også som slutstrofe i nr. 268.

Enstrofingstypernes forekomst inde i de tyske viser er en yderligere bekræftelse på, at denne type gerne knytter sig til længere viser af indholdsmæssige årsager og ikke på grund af dansen. En gennemgang af indledningerne foran de tyske viser afslører, at en række af disse faktisk er »enstrofinger«, i nogle tilfælde endda varianter af dem, vi kender fra den danske folkevis:

»Es ligt ein schloss in oesterreich,
das ist ganz wol erbauet
von silber und von roten gold,
mit marmelstein vermauret« Uhl. s. 125, 1.

»Es stet ein lind in jenen Tal,
ist oben breit und unten schmal,
darauf da sitzt frau Nachtigall
und andre vöglein vor dem Wald«

Böhme nr. 39, 1, s. 116.

Se også Böhme nr. 176–177–178.

Disse to strofer er jo godt kendt fra skandinavisk område og har desuden en række paralleller i Holland og Tyskland. Men det er ikke kun sådanne kendte strofer, vi finder foran de tyske viser. Her skal anføres endnu et par indgangsstrofer med den karakteristiske enstrofingsopbygning. Foran en lille episk vise står følgende strofe: Böhme nr. 164, s. 257, 1:

»Es ist ein Schnee gefallen
wann es ist noch nit zeit:
Ich woll zu meinem bulen gang,
der weg ist mir verschneit«.

Optegnelsen er fra 1535. Visen findes i en tidligere optegnelse fra 1467, hvor tredje linje, der her er sidste linje, er ændret: »– man wirft mich mit dem ballen«. Over en lyrisk-didaktisk vise står følgende almene betragtning: Böhme nr. 160, s. 255, 1:

»Wann der best wein inn faul fass käm,
darin müst er versauern:

so wann jungs maidlin ein alten nãm,
ir herz müst drob er traueren«.

I den tyske visetradition fandtes da en række indledningsstrofer svarende til de danske. Deres forekomst dér kan dårligt forklares ved en henvisning til dansen. Der er næppe nogen tvivl om, at de står der af indholdsmæssige årsager. Enstrofingstypernes foranstilling i de tyske viser taler klart mod Steffens stevstammeteori. Sammenholdt med de tidligere iagttagelser vedrørende de lyriske indledningers forekomst i Danmark giver betragtningen af den tyske indledningstradition grund til at antage, at årsagen til folkevisens brug af lyriske indledningsstrofer ligger på det indholdsmæssige plan.

VII

Selvom vi må afvise, at de lyriske indledninger er kommet til på den måde Steffen antager det, behøver dette ikke at medføre en benægtelse af en ældre, enstrofig danselyriks eksistens og af, at folkevisen kan have hentet inspiration fra en sådan genre. Dog skal det fremhæves, at når teorien om de lyriske indledningsstrofers funktion som dansestrofer i forbindelse med folkevisen er forladt, så åbnes der større mulighed for at betragte de karakteristiske »enstrofinger« fra en anden synsvinkel. Der kunne således tænkes en enstrofig genre, der slet ikke knyttede sig til dans. Jeg skal i denne forbindelse omtale spruch-digtningen: Vi kan iagttage, at nogle af de lyriske indledninger ikke blot har en klart sluttet holdning, men også en ordsprogsagtig karakter. Der udtales, evt. i parabolisk form, en almen livsvisdom. Det mest fremragende eksempel herpå er vel nok valravnsstrofen i DgF 60ABC, 1, A, 1:

»Raffnen handtt flyuer om afften,
om dagen han icke maa:
handtt skall haffue den unde lycke,
den guode kandtt icke faa.
Men raffnen han flyer om afften«.

En parabolisk form i forbindelse med almen livsvisdom finder vi i Hávamál str. 38 (v. Olaf Hansen, 1911):

»Den Fyrr gaar ud,
 som staar ene ved Bygden,
 Bark og Naal er for lidt til læ.
 Ligesaa med en,
 som ingen elsker.
 Hvad skal han med et langt liv«

Her står vi altså overfor en meget gammel nordisk strofe, hvis opbygning og holdning minder meget om mange »enstrofingers«. Denne strofe er langfra encstående i Hávamál, der findes adskillige andre, der har en lignende form. Det kunne måske tænkes, at vi her står overfor en oprindelig, enstrofig, folkelig spruch-digtning. Det mener i hvert fald Robert Petsch, (*Spruchdichtung des Volkes*, 1938). Han hævder, at urnordisk gnomisk poesi af denne type er forudsætningen for den høviske traditions spruch-digtning. Hvordan forholder det sig nu med en folkelig videreførelse af en sådan digtning? Petsch mener, at den er blevet videreført i ordsproget og har opgivet sin strofiske form: »Das Sprichwort ist ja gewissermassen an die Stelle des Weisheit-Spruches getreten —« (s. 109). Det er nok muligt; men det er vel på den anden side ikke utænkeligt, at den oprindelige form visse steder har overlevet. Petsch nævner under Zaubersprüche følgende strofe, som han antager har rødder langt tilbage:

»Es sitzen drei Jungfrauen auf einen Marmorstein,
 die eine spinnt grob, die andere fein,
 die dritte spinnt eine Innwindel
 für Harmwindel«

(Se E. Fehrle: *Zauber und Segen*. 1926, s. 44).

Denne strofe er ikke uden en vis lighed med indledningsstrofen i DgF 90A, 1:

»Der sidder tre møer i buret,
 de tu slynger guld:
 den tredie hun greder sin festemand
 under sorten muld
 For hun haffuer troloffuet den rige«.

I denne forbindelse er det interessant, at vi finder selve valravnsstrofen selvstændigt optegnet, vistnok uafhængigt af Vedel, i to ordsprogshåndskrifter fra omkring 1600. Det drejer sig om Hans Thomissøns ordsprogssamling fra sidste halvdel af det 16. årh. og Povl Enevoldsens ordsprogssamling fra 1607. Desuden foreligger strofen selvstændigt optegnet i Vedels ordsprogssamling, 1614, og i Hans Mikkelens Ravns »Heptachordum danicum« fra 1646. Vedels optegnelse adskiller sig noget fra de øvrige optegnelser:

»Raffnen fløyer om oette,
om dagen hand icke maa;
hand skall haffue den krancke lycke,
den guode kand icke faa.«

Ser vi på den strofiske spruch-digtningens udvikling i Tyskland, således som den kommer til udtryk i den høviske tradition, synes den oprindelige (?) form ganske at være forladt. I hvert fald har jeg ikke kunnet finde den hos de betydeligste spruch-digtere: Walther v.d. Vogelweide, Freidank og Teichner. Hos Kerlinc (Herger) der af Petsch hævdes at stå den folkelige, oprindelige spruch-digtning nær, synes der heller ikke at være nogen nærmere forbindelse udover den parabolske form. (Se *Prager deutsche Studien*. I. s. 289 ff, Wallner: Kerlinc).

Fra nordisk område må i denne forbindelse nævnes stevdigtningen. I flere af de såkaldte gamlelev findes naturindgang med påfølgende refleksion: Landstad, s. 377:

»Reven han diltar jorðið ikring,
og hjasen hoppar i rugin;
hon er inki god at gilja den møy,
som hev sin annen i hugin«.

Det kunne måske tænkes, at gamlelevet er en videreførelse af en urnordisk/urgermansk spruch-digtning! At gamlelevet egentlig skulle være en dansestrofe kan, så vidt jeg kan se, næppe bevises. Stefens bevisførelse i så henseende grunder sig på den aprioriske antagelse, at al folkedigtning oprindelig er knyttet til dans (se *Enstrofig nordisk Folklyrik* s. 33–34), en sådan argumentation indebærer cirkelslutning og kan dårligt anerkendes.

Vi kan iagttage, at det ikke blot er »enstrofingerne« blandt de lyriske indledninger, der udmærker sig ved en særlig karakteristisk opbygning, også jeg-stroferne og de naturlyriske strofer har et formelagtigt præg. I det hele taget må de lyriske indledningsstrofer siges at være formelprægede strofer. Netop deres faste form og deres anvendelse af formler har gjort dem særligt egnede som indledere. Når vi finder sådanne særligt fast opbyggede strofer, behøver vi ikke straks at henhøre dem til en enstrofig genre; en række af Steffens »enstrofing«, måske de fleste, bør snarere karakteriseres som vandrestrofer, altså strofer, der fordi de har været lette at huske, har holdt sig længe og er blevet spredt omkring. Den tyske forsker Otto Stückerath afviser i en afhandling i *Euphorion* XX, 1913, at sådanne vandrestrofer skulle have noget med dans at gøre og at de skulle udgøre en bestemt genre. Oprindeligt, mener han, er de udviklet af længere viser, men: »Schwinden die Apperzeptionsmöglichkeiten, so hat die Wanderstrophe als solche ausgelebt. Sie schwebt völlig in der Luft, und kann, falls inhaltlich dazu geeignet, noch eine Zeitlang als Vierzeiler weitergetragen werden.« (s. 330). Gennem deres særlige sluttethed i indhold og form kan vandrestroferne i udpræget grad blive bærere af følelser, der svarer til visernes samlede stemning; derved får vandrestrofen tilbøjelighed til at indtage en særlig vigtig plads i visen (indleder – slutstrofe).

VIII

Som det er fremgået af det foregående, må jeg afvise Steffens teori om stævstammerne. På den anden side kan jeg kun delvis tilslutte mig Ernst Frandsens vurdering. I stedet for blot at indplacere de lyriske indledninger som led i en lyriseringsproces bør man først og fremmest lægge vægt på fænomenets egenverdi, altså dets funktion. Det er således min opfattelse, at en forståelse af folkevisens lyriske indledninger beror på erkendelsen af disses sammenhæng med litterære indledninger overhovedet og i særdeleshed med indledningsfænomener i litteraturen omkring nedskrivningsperioden. En oversigt over litterære indledninger og deres funktion i almindelighed kan ikke gives her, det skal blot nævnes, at man ikke behøver at søge længe i kunstprosa og lyrik efter indledninger, der fungerer på samme måde som folkevisens lyriske indledninger. Hvad angår indledninger i litteraturen omkring nedskrivningstiden, synes disse at stå i forbin-

delse med en stigende udbredelse af ordsprog og sentenser. Det bliver i det 15.-16. århundrede almindeligt ikke blot at indflette ordsprog i poesien men også at foran – og efterstille sentenser. Hos Herman der Teichner findes ordsprog inde i digtene (se *Deutsche Texte der Mittelalter* Bd. 44) men hos Frauenlob (Henrich Meissen) anvendes sentenser i begyndelsen og slutningen. Lidt senere, hos mestersangerne, bliver sådanne sentensagtige slutstrofer almindelige. Også i tysk prosa findes noget lignende; i folkebogen *Till Eulenspiel* stilles en slags ordsprog gerne som indledning eller afslutning på historierne. Også reformatorerne folkelige prædikensamlinger anvender lignende indledende sentenser og ordsprog. Den foranstillede almene betragtning bliver bekræftet gennem den følgende beretning, der fungerer som eksempel. På dansk bemærker vi i Rimkrøniken fra sidste halvdel af 1400-tallet en sådan række indledningsstrofer, der ræsonnerer alment. Karakteristisk er: 1. Dan offes søn:

»Hwilken som løcken wil ware medh
han wordher hoffærdigh paa en stedh —«

(Ved H. Toldberg, 1961)

(Se i øvrigt nr. 36-42-63-44-79-83).

Refleksioner af denne art over ulykke og lykke har paralleller både blandt de rent lyriske viser og blandt folkevisens lyriske indledninger. Se f. eks. DgF 108B, 1:

»Ulycken er for huer mandz dør,
Gud nade them, hun kommer for hende!
thed maa hind liden Kiestin klage
for alle dy venner, ther hinn kinnde«.

Det fremgår af det ovenstående, at man ikke blot kan forklare forekomsten af folkevisens lyriske indledninger ved at henvise til en generel lyrisering af folkeviserne. Dette betyder ikke, at jeg vil benægte, at der har fundet en lyrisering sted. De lange lyriske indledninger foran enkelte af viserne og de lyrisk farvede romanviser peger klart nok mod en lyrisering. Hvad er det da for en lyrik, der har påvirket folkeviserne? Efter min opfattelse må det være den tysk-inspirerede danske viselyrik, hvis eksistens inden nedskriv-

ningsperioden jeg finder sandsynlig, bl. a. på grund af de lyriske elementers forekomst straks ved nedskrivningsperiodens begyndelse og på grund af Peder Ræffs stil i anden halvdel af det 15. århundrede.

Vi kommer nu til at tage stilling til Ernst Frandsen, der i sin sidste afhandling (*Danske Studier* 1954) hævder, at det i første række har været en østnordisk minnesang fra omkr. 1300, der har påvirket folkeviserne i lyrisk retning og som på et stadium af denne lyrisering har medført udviklingen af lyriske indledninger. Det forekommer mig, at adskillige ting taler mod denne antagelse. At brugen af folkevisens lyriske indledning således skulle ligge på et tidligere trin end tilblivelsen af den viselyrik, vi finder i visebøgerne, må afvises med henvisning til parallelliteten mellem folkevisens indledninger og den tyske og danske visedigtningens indledninger. Frandsen er næppe tilstrækkelig opmærksom på indledningsstrofernes specielle værdi. Det er min overbevisning, at når de lyriske indledninger skal forstås, må spørgsmålet om, hvorfra man har hentet selve materialet, komme i anden række efter spørgsmålet om, hvilken funktion stroferne har haft i folkevisen. Hvis vi kan se, at indledningsfænomener af denne art forekommer særligt i en bestemt periode, så må der tungtvejende grunde til at antage, at folkevisens indledninger ligger væsentligt tidligere. Frandsen erkender desuden selv, at flere af de lyriske elementer i folkevisen knytter sig snævert til tysk og tysk-inspireret dansk visedigtning fra 1500-tallet, det vil altså sige, at folkevisen skulle være påvirket af to slags lyrik. Det er måske ikke ganske utænkeligt, men det klinger dog kunstigt. I sig selv usandsynlig er vel tanken om en østnordisk minnesangs overgang til folkelig vise parallel med og uafhængig af den tyske poesis udvikling, ikke mindst når forbindelsen mellem tysk folkelig visetradition og de danske visebøgers lyrik må erkendes. Muligvis har Ernst Frandsen forestillet sig den ældre nordiske lyrik udviklet i stadig forbindelse med den tyske. Men mon ikke de tegn på en ældre nordisk minnesang, Frandsen finder, trods alt bedst kan forklares som elementer, der direkte er overtaget fra tysk minnesang, eller som via tysk Volkslied er overført til dansk?

Selvom visse af de lyriske indledninger må karakteriseres som vandrestrofer med særlig lang levetid, og selvom naturindledningerne helt sikkert kan føres længere tilbage end volksliedtraditionen, – så er det måske det naturligste, når vi finder funktionsmæssigt og indholdsmæssigt ensartede strofer foran viser, optegnet i 1500-tallet

både i Tyskland og Danmark, og erindrer den tyske Volkslieds øvrige forbindelse med den danske lyriske vise, – at hævde at folkevissens lyriske indledningsstrofer først og fremmest må betegnes som et tysk-inspireret fænomen, der i tidsmæssig henseende næppe kan rykkes længere tilbage end til sidste halvdel af 1400-tallet!

Selve stroferne kan man have fået på forskellig vis: der kan være tale om vandrestrofer, evt. forskellige enstrofede genrer, udbygning af omkvæd, materiale fra visernes episke del. Fremfor alt har den tysk-inspirerede danske viselyrik påvirket folkevissens lyriske indledninger.

Litteratur:

Tekster:

- Abrahamson, Nyerup og Rahbek: *Udvalgte danske Viser fra Middelalderen*. I–V. 1812–14.
- Danmarks gamle Folkeviser*. I–X. 1853 – ff. Svend Grundtvig, A. Olrik, H. Grüner-Nielsen, K.-I. Hildeman, E. Dal, I. Piø.
- Den danske Rimkrønike*. Ved H. Toldberg. 1961.
- Den ældre Edda*. Ved Olaf Hansen. 1911.
- H. Grüner-Nielsen: *Danske Skæmteviser*. 1927–28.
- H. Grüner-Nielsen & M. Kristensen: *Danske Viser*. I–VII. 1912–31.
- R. Steffen: *Svenska Låtar jämte danske och norske Former*. 1898.
- Fr. M. Böhme: *Altdeutsches Liederbuch*. 1877.
- Deutsche Texte des Mittelalters*. Bd. 44. 1953.
- L. Uhland: *Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder*. I–II. 1844/45.

Afhandlinger:

- Erik Dal: *Nordisk folkeviseforskning siden 1800*. 1954.
- Danske Studier*, 1954.
- Euphorion*. Zeitschr. f. Lit. Bd. 20, 1913.
- Ernst Frandsen: *Folkevisen*. 1935/1969.
- Karl-Ivar Hildeman: *Medeltid på vers*, 1958.
- Sofus Larsen: *Fire danske Viser*. 1923.
- Robert Petsch: *Spruchdichtung des Volkes*. 1938.
- Prager deutsche Studien*. Bd. 8, 1908.
- R. Steffen: *Enstrofig nordisk folklyrik*. 1898.
- J. Steenstrup: *Vore Folkeviser fra Middelalderen*, 1891.
- Adele Stoecklin: *Die Schilderung der Natur im deutschen Minnesang und im älteren deutschen Volkslied*, 1913.

Redaktion og forfatter takker for tilskud til afhandlingens trykning fra Sv. Grundtvig og Axel Orlis legat.